

ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮВАЛЬНА ОЗНАКА КРЕАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлено філософські, педагогічні та психологічні погляди на творчий потенціал особистості, розкрито сутність понять “творчий потенціал”, “творчі здібності”. Конкретизовано теоретичні уявлення щодо структури творчого потенціалу особистості, охарактеризовано його складники.

Ключові слова: креативність, особистість, розвиток, самореалізація, самовдосконалення, творчий потенціал, творчість.

Розвиток громадянського суспільства, реалізація нових ідей, формування й удосконалення системи ціннісних орієнтацій значною мірою залежать від творчої активності кожної людини та її перетворювальної діяльності, результативність якої зумовлюється наявністю не лише суспільних вимог до якості виконання роботи, а і творчих здібностей особистості.

Українськими та зарубіжними вченими розроблені різні аспекти вивчення проблеми розвитку творчого потенціалу особистості: філософський (П. Кравчук, М. Кузнецова, О. Чаплигін, І. Шпачинський та ін.), психолого-педагогічний (Є. Адакін, В. Андрєєв, Д. Богоявленська, Д. Гілфорд, Н. Касаткіна, О. Матюшкін, Е. Помиткін, В. Рибалка, В. Роменець, К. Тейлор, П. Торренс, Є. Яковлева та ін.).

Актуальність статті зумовлена необхідністю розробки положень про сутність понять “творчий потенціал”, “творчі здібності” й теоретичних уявлень щодо структури творчого потенціалу особистості та його складників. Недостатня розробленість і теоретична значущість питання визначили тему статті, **мета** якої – висвітлити філософські, педагогічні та психологічні погляди на творчий потенціал особистості, розкрити сутність понять “творчий потенціал”, “творчі здібності”, конкретизувати теоретичні уявлення щодо структури творчого потенціалу особистості, охарактеризувати його складники.

У науковому світі налічується багато дефініцій творчого потенціалу особистості. З погляду філософії, творчий потенціал людини полягає в її здатності творити світ і себе. На думку давньогрецького мислителя Платона, наприклад, людина від народження може мати творчі здібності, які будуть використані в її діяльності лише за умови, якщо вона особисто забажає творчо працювати. Платон, як і китайські філософи, вважав, що своєю творчістю людина може приносити користь не тільки собі, а й державі; але, якщо її діяльність не сприяє подальшому моральному та матеріальному розвитку суспільства, то в такому разі людина повинна припинити творити [27]. Філософ вважав навчання й виховання стратегічними методами розвитку природних здібностей людини, надавав важливого значення міцним знанням, які потрібні для її діяльності. Арістотель стверджував, що тільки через досвід людина

може досягти вищого рівня пізнавальної активності й досконалості творчої діяльності [22, с. 479]. На думку Сократа, для пробудження й розвитку прихованих творчих якостей людини, пошуку нових знань, народження нею продуктивних ідей доцільно використовувати діалогічний метод. Сократівським діалогам притаманні евристичні ознаки: вільний обмін думками, іронія, гумор, абсурдність тверджень заради виявлення й усунення суперечностей тощо [26].

Філософське визначення поняття “творчий потенціал особистості” є багатогранним. Воно трактується як: обдарованість людини; здатність до активної самореалізації; прагнення до вищих етичних ідеалів; фонд і сукупність можливостей реалізації нових напрямів діяльності суб’єкта творчості [20].

Іспанський філософ епохи Відродження Х. Урте (у праці “Дослідження здібностей до наук”) та німецький дослідник XVIII ст. Х. Вольф (“Психологія здібностей”) сформулювали теоретико-методологічні передумови формування психології обдарованості. У XIX ст. англійський дослідник Ф. Гальтон досліджував особистісні можливості людини (“Дослідження людських здібностей та їх розвиток”), взаємозв’язок загальних і спеціальних здібностей, спадковий характер здатності до творчості.

Пізніше, у XX ст. психолог К. Спірмен розробив факторну модель обдарованості, зараховуючи творчу обдарованість до інтелектуальних здібностей. На думку К. Спірмена, будь-яка інтелектуальна діяльність містить загальне начало – “загальний фактор інтелекту”. Загальний (генеральний) фактор “G” утворює основу будь-яких успішних розумових дій (також цей фактор називають “загальний інтелект”). Окрім чинника “G”, був виділений специфічний фактор “S”, який властивий тільки одному якомусь виду діяльності, діє лише в одній ситуації і використовується в окремих галузях для вирішення певних завдань.

Ідеї К. Спірмена розвинули Р. Кеттел і Л. Терстоун, створивши моделі інтелектуально-когнітивної обдарованості [8]. Р. Кеттел розглядав особистість як сукупність деякої кількості емпірично встановлених (за допомогою тестів) і автономних психологічних характеристик. Припустивши, що успіх будь-якої інтелектуальної роботи визначають: 1) якийсь загальний фактор, загальна здатність, а також 2) чинник, специфічний для цієї діяльності, К. Спірмен визначив, що при виконанні тестів успіх рішення залежить від рівня розвитку у випробуваного загальної здатності (генерального G-фактора) і відповідної спеціальної здатності (S-фактора). У своїх міркуваннях К. Спірмен безліч здібностей уявляв як безліч людей – членів суспільства.

Дефініція “творчий потенціал особистості” в сучасному філософському визначенні розуміється як інтегральна якість, що характеризує певний рівень зрілості її сутнісних сил як суб’єкта життєдіяльності і як індивідуальна цінність, що сприяє розширенню її можливостей в освоєнні суспільних відносин і власного саморозвитку [41].

На думку М. Кузнецової, творча особистість, насамперед, сама себе творить особистістю, яка, перш ніж зробити якесь новаторське перетворення

в об'єктному світі, має відповідним чином змінити свій суб'єктний світ. Як зазначає дослідниця, духовність є показником норми, цілісності та повноти розвитку особистості, свідченням реалізації й розкриття важливих властивостей людини, її творчого потенціалу. Рівень духовної спроможності особистості являє собою універсальний критерій творчості [19].

З погляду філософії кожна людина займається творчістю за умови не механічного, а творчого підходу до виконання своєї діяльності й прагнення вдосконалити її, збагатити чимось новим. Тільки тоді, коли людина починає творити саму себе й позитивно перетворювати, змінювати світ навколо себе заради добра, діючи згідно із загальнолюдськими законами, цінностями й життєвими орієнтирами, – лише тоді вона по-справжньому, у повному сенсі відчуває себе людиною. Творчість особистості стає універсальним способом її самореалізації.

Як зазначає філософ П. Кравчук, творчий потенціал – це системоутворювальна якість особистості, в якій відображається характер взаємозв'язку всіх здібностей людини; це інтегративне явище, що об'єднує сутнісні творчі сили особистості в реальній практиці й наддіяльнісних відносинах. Автор підкреслює, що творчий потенціал визначає властивість особистості “взаємопов'язувати”, інтегрувати дії для цілеспрямованого подолання конкретних суперечностей з метою виходу за межі звичайного, досягнутого [17].

Психологи розглядають творчий потенціал як сукупність умінь, навичок, можливостей, що визначають рівень розвитку особистості. В. Моляко доводить, що творчий потенціал складається з природних здібностей, спрямованості інтересів, загального інтелекту, швидкості засвоєння нової інформації, допитливості, бажання створювати щось нове, наполегливості, цілеспрямованості, працьовитості; зі швидкого оволодіння професійними вміннями та навичками, майстерністю виконання певних дій; здатності до реалізації власних стратегій і тактики вирішення різних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних нестандартних, екстремальних ситуацій.

У психології виокремлюються основні ознаки творчих здібностей: індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої; індивідуальні особливості, які впливають на успішність виконання певної діяльності або багатьох видів діяльності.

На думку В. Рибалки, особистість доцільно вивчати відповідно до трьох методологічних підходів: 1) гуманістичного, що аналізує особистість у соціально-психологічному та індивідуальному вимірах (індивід, особистість, суб'єкт, індивідуальність); 2) діяльнісному, який розглядає особистість у контексті її діяльності та поведінки (дії, вміння, навички, знання); 3) генетичному (“часовому” або “віковому”), що характеризує рівень розвитку якостей особистості, її задатків, здібностей на певному віковому етапі становлення індивіда як особистості. Ці підходи мають системні зв'язки й разом утворюють базові параметри цілісної психологічної структури особистості [32].

На думку Б. Теплова, поняття “здібності” не можна зводити до знань, навичок, умінь, вироблених у конкретної людини [38]. В. Крутецький, підт-

римуючи позицію Б. Теплова, серед складників здібностей називає індивідуальні особливості психічних процесів, відчуття, сприйняття, пам'ять, уяву, мислення [18]. На думку А. Ковальова та В. М'ясищева, під здібностями слід розуміти комплекс властивостей, необхідних для здійснення якої-небудь діяльності [15].

У психологічних розвідках трактування творчого потенціалу зводиться до прояву внутрішнього життя людини в процесі її взаємодії з іншими людьми (А. Ананьєв, К. Виготський). Французький учений Ф. Полан трактував творчий потенціал особистості як прояв комплексу якостей людської волі, вважаючи, що чим організованіша й розвиненіша воля, тим більше сформований творчий потенціал [30]. На думку І. Кона, творчий потенціал включає в себе всі властивості особистості – мислення, волю, пам'ять, знання, переконання [16].

Як зазначає Т. Третьак, розглядаючи науково-технічну творчість, творчий потенціал людини “тримається” на трьох основних “китах”: інформація, обізнаність людини щодо розв'язування актуальної проблеми, знання, своєрідний “будівельний матеріал”; прийоми, методи, способи, стратегії, необхідні для вирішення проблеми, так звані “інструменти”; мотивація, воля, впевненість людини в собі [40, с. 54].

Творчий потенціал можна визначати і як сукупність творчих здібностей, необхідних для творчої діяльності. Ядром творчого потенціалу є внутрішні фактори особистості – важливі чинники саморозвитку людини, самореалізації, самодіяльності, вільних дій і вчинків.

Одним з аспектів проблеми творчого потенціалу є проблема найефективнішого виявлення та розвитку здібностей особистості, що посідає одне з провідних місць у професійній підготовці майбутніх журналістів. Різні аспекти поняття “здібності” постійно переплітаються між собою, що ускладнює вивчення спеціальних здібностей, потрібних для виконання конкретних видів діяльності, в тому числі – функцій і соціальних ролей. Творчі можливості людини реалізуються не тільки в предметній діяльності, а й у самому процесі її життя, самореалізації як засобі самоствердження, самовираження та саморозвитку. Сьогодні “праця все більше стає засобом самовираження і реалізації індивідуальних здібностей” [11, с. 651].

Кожна людина має певні творчі здібності, які становлять її творчий потенціал. Учений І. Павлов розподіляв творчі можливості за видом діяльності на логічний, художній та змішаний тип. За класифікацією І. Канта, є геніальні, талановиті, старанні люди; П. Енгельмайер диференціював їх на геніїв, талановитих та рутину. На думку В. Андреева, люди розподіляються на теоретиків, інтуїтивістів-теоретиків, практиків та організаторів [5].

Загалом потенціал визначається як “джерело, можливості, засоби, запаси, які можуть бути задіяні, використані для досягнення певної мети; можливості окремої особи, суспільства, держави” [36, с. 158], як “сукупність наявних засобів, можливостей у певній галузі” [36, с. 395]. Згідно з визначенням, яке пропонує культурологічний словник, творчий потенціал – “це інтеграль-

на категорія людини, ядро її сутнісних сил, які виражають міру активності індивіда в процесі його самореалізації. Джерелом творчої активності людини є інформаційно-енергетичний обмін” [24, с. 318].

Творчий потенціал часто визначається як сукупність творчих здібностей або рівень загального і професійного розвитку [28], не тільки як якість, властива всім людям, а і як показник відмінностей між людьми [9], що, на наш погляд, зумовлює визначення поняття “творчий потенціал майбутнього журналіста”. В. Андреев вважає, що прояв творчого потенціалу насамперед характеризується проявом творчих здібностей особистості [12].

Якісна характеристика творчого потенціалу, за словами В. Овчинникова, полягає не в наявності цих та інших властивостей самих по собі, а в характері їх взаємозв'язку і спрямованості. Творчий потенціал і його прояв (активність) перебувають у сфері якісної динаміки властивостей особистості в її співвідношенні з конкретною діяльністю [25]. У якісній характеристиці творчого потенціалу виражається єдність людського “Я” – природного й соціального, наявність природних здібностей до творчості і необхідність їх розвитку в умовах життєдіяльності. Творчий потенціал відображає властивість особистості інтегрувати власні дії щодо цілеспрямованого подолання певної суперечності з метою виходу за межі звичайного, досягнутого, тобто це саме ті сили, що сприяють реалізації особистістю власного “Я”.

На наш погляд, найоб'ємнішим і водночас найлаконічнішим є визначення творчого потенціалу як фонду, сукупності можливостей реалізації нових напрямів діяльності суб'єкта творчості [20].

Розмаїття поглядів у розумінні базових понять дослідження виявляється у визначенні не лише їхньої сутності, а і якості. Як вважають Л. Виготський, О. Матюшкін, С. Сисоєва, творчість безпосередньо пов'язана з розумовою діяльністю людини, якій належить вирішальна роль; творчість – це найважливіша форма людської практики, активізації потенціалу суб'єкта в процесі особистісних змін. Розкриваючи педагогічні механізми розвитку творчих можливостей, розглядаючи їх як сукупність творчих якостей особистості, що відображають специфіку її спрямованості, творчі вміння та індивідуальні особливості психічних процесів, С. Сисоєва наголошує на тому, що творчі здібності в процесі навчання розвиваються, змінюються залежно від умов, культури, активності й інтересів особистості, а рівень сформованості творчих можливостей студента – це певні психічні процеси, які перебувають у діалектичній єдності й нерозривному зв'язку, що відображають рівень розвитку й міру актуалізації творчого потенціалу [34].

Серед складників творчого потенціалу виокремлюються інтелект, розвинена творча уява, здібності, творче мислення (С. Смирнов). Творчим потенціалом людини вважається розвиток діяльності з ініціативи самої особистості (Д. Богоявленська), соціально-психологічна установка на нетрадиційне вирішення суперечностей об'єктивної реальності (Є. Адакін, Н. Касаткіна).

На думку О. Матюшкіна, найвагомішою характеристикою і структурним компонентом творчого потенціалу є пізнавальна потреба як основа пі-

знавальної мотивації особистості, що виявляється в позитивному ставленні молоді людини до новизни ситуації, бажанні відкрити нове у звичайному, високій вимогливості до кольорів, форм, звуків [31].

Визначаючи творчий потенціал як інтегративну властивість особистості, що характеризує міру можливостей здійснювати творчу діяльність, готовність і здатність до творчої самореалізації та саморозвитку, вчений В. Моляко називає його системою, яка абсолютно прихована від зовнішнього споглядання, та й сам носій творчого потенціалу не завжди усвідомлює його присутність і не надає значення своїм творчим здібностям. А їх можна розпізнати лише за результатами його діяльності, за нестардатно створеним оригінальним продуктом. Творчий потенціал стає не уявною, а реальною, прогнозованою цінністю лише тоді, коли реалізовується у винаходах, конструкціях, книгах, картинах, фільмах тощо.

Загальна структура творчого потенціалу (за В. Моляко) складається із задатків, нахилів, інтересів, їх спрямованості й частоти, загального інтелекту, швидкості засвоєння нової інформації, допитливості, бажання створювати щось нове, наполегливості, цілеспрямованості, працелюбності; із швидкого оволодіння вміннями, навичками, майстерністю виконання певних дій; здібності до реалізації власних стратегій і тактик різних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних нестандартних, екстремальних ситуацій [23].

Креативна здатність як характерна ознака творчого потенціалу майбутнього журналіста багато в чому має специфічний характер, є ядром творчої особистості, але остання – це продукт суспільного, культурного розвитку, впливу соціального середовища і творчого клімату.

Заслуговує на увагу й позиція А. Деркача, який наголошує на тому, що пріоритетними характеристиками творчого потенціалу є творча спрямованість професійних інтересів, потреба в новаторській діяльності, здібність до новацій, високий рівень загального і деяких спеціальних видів інтелекту, здібність до формування асоціативних зв'язків, розвинена уява, сильна воляова регуляція поведінки і діяльності, самостійність, уміння управляти своїм станом, зокрема й стимулювати свою творчу активність. Учений вважає, що високий творчий потенціал, який виявляється в професійній діяльності, творчому пошуку, вмінні приймати ефективні та нестандартні рішення, прямо пов'язаний з рівнем професіоналізму особистості [3, с. 171].

Цікавими, на нашу думку, є погляди В. Дружиніна, який стверджує, що творчість функціонує за типом “позитивного зворотного зв'язку”; творчий продукт тільки стимулює процес, перетворюючи його в гонитву за горизонтом [10], та В. Александрової, яка розглядає творчий потенціал у єдності з духовним, зауважуючи, що “об'єднання свідомості та підсвідомості через духовність дає особистості змогу досягти надзвичайної сили натхнення, піднятися на вершину творчості” [2, с. 45].

Духовно-творчий потенціал став предметом ґрунтовних досліджень В. Вербеця. Цей феномен учений визначає як цілісну соціально-психологічну структуру особистості, що інтегрує в собі психофізіологічні, історико-гене-

тичні, інформаційно-енергетичні, інтелектуально-творчі, морально-етичні та соціально-кваліфікаційні елементи [7]. Дослідник також багато уваги приділяє труднощам становлення та розвитку духовно-творчого потенціалу студентів: відсутності педагогічної цілеспрямованості в роботі творчих колективів; браку аматорських колективів та молодіжних громадських організацій; великій дистанції між педагогічними й духовно-творчими завданнями; акценту на методику авторитарної педагогіки в навчально-виховній роботі, яка певною мірою обмежує соціальну активність та творчу енергію майбутнього фахівця й створює дистанцію між морально-етичним полем особистості та вузівським середовищем.

Творчий потенціал, на наш погляд, можна визначати і як сукупність творчих здібностей, необхідних для творчої діяльності. Ядром творчого потенціалу є внутрішні фактори особистості – важливі чинники саморозвитку людини, самореалізації, самодіяльності, вільних дій і вчинків. Структура духовного потенціалу складається з можливостей суб'єкта, які ще не розвинені в творчі здібності; із внутрішніх (суб'єктивних) можливостей, які активізують реалізацію творчих здібностей; характеру впливу суб'єкта на предмет творчості.

Кожна особистість є індивідуальною, унікальною і відрізняється від інших рівнем розвитку мотивів, рис характеру, творчих умінь й особливостями психічних процесів, що сприяють успішній творчій діяльності людини. Зазвичай поняття “креативна особистість” розглядають через дефініції творчого потенціалу, крізь призму прояву індивідуального творчого стилю діяльності, рівня творчої активності. Креативна особистість має високий рівень знань, прагнення до нового, оригінального, незвичайного, що не підходить під певні стандарти й шаблони. Для творчої особистості потреба у творчості є життєво необхідною, а творчий підхід і творчий стиль діяльності – нормою.

Серед основних творчих якостей особистості С. Сисоева виокремлює:

- підсистему спрямованості: позитивне уявлення про себе (адекватна самооцінка), бажання пізнати себе; творчий інтерес, допитливість; потяг до пошуку нової інформації, фактів, мотивація досягнення;
- підсистему характерологічних особливостей: сміливість; готовність до ризику; самостійність; ініціативність; упевненість у своїх силах та здібностях; цілеспрямованість; наполегливість; уміння довести розпочату справу до кінця; працелюбність; емоційна активність;
- підсистему творчих умінь: проблемне бачення; здатність до висування гіпотез, оригінальних ідей; здатність до дослідницької діяльності; розвинута уява, фантазія; здатність до виявлення суперечностей; здатність до подолання інерції мислення; уміння аналізувати, інтегрувати та систематизувати інформацію; здатність до продуктивного міжособистісного спілкування;
- підсистему індивідуальних особливостей психічних процесів: напруженість уваги, альтернативність мислення; дивергентність мислення; точність мислення; асоціативність пам'яті; свіжість, самостійність, цілісність, синтетичність сприйняття; пошуково-перетворювальний стиль мислення [33, с. 3].

Російський дослідник В. Овчинников зазначає, що було б неправильно ототожнювати творчий потенціал людини з простою сукупністю її особистісних властивостей. Якісний аспект – не в наявності тих чи інших властивостей самих по собі, а в характері їх взаємозв'язку, спрямованості й рівні напруженості. Творчий потенціал і його прояв (активність) перебувають у сфері якісної динаміки властивостей особистості в її співвідношенні з конкретною діяльністю [25, с. 6–7].

На наше переконання, поняття про творчий потенціал містить у собі ідею самотворення особистості та її можливості розвивати свої творчі здібності у процесі власних зусиль, що запускають механізм позитивного зворотного зв'язку, під час якого щось створюється і розвиваються власні творчі можливості людини, втілюючись у її нових творіннях. Творча журналістська особистість не може характеризуватися постійною і стійкою потребою в реалізації свого творчого потенціалу. Креативна здатність, яка багато в чому має специфічний характер, є ядром творчої особистості, але остання – це продукт соціального, культурного розвитку, впливу соціального середовища і творчого клімату.

Як уже зазначалося, в педагогіці творчість визначається не лише як набір певних конкретних результатів творчої діяльності особистості, які можна спостерігати, а і як динаміка потреб, мотивів, поглядів, переконань, цінностей, самосвідомості, рефлексії та інших людських якостей, емпіричний вимір яких здійснити майже неможливо [34]. Ці ознаки впливають на якісні зміни самої особистості, її відносини з довкіллям, рівень особистісної свободи й відповідальності за неї, розвиток потенційних можливостей людини.

У контексті розвитку творчого потенціалу особистості привертає увагу підхід О. Половинкіна й В. Попова, згідно з яким творчі здібності людини формуються в трьох вимірах:

1) психологічному: орієнтація на нове; спрямування на перетворення світу; відкритість до нового, потреба в інформації; уміння захоплюватись, дивуватися, коригувати власні погляди, вирішувати психологічні проблеми творчості; здатність працювати в умовах невизначеності;

2) гносеологічному: широкий кругозір, гнучке образне мислення, усвідомлення відносності інформації, здатність до аналізу, узагальнення й інтеграції отриманої інформації, вміння знаходити й реалізувати власний підхід, досвід розв'язування творчих завдань, інтерес до результату своєї діяльності, орієнтація на складні проблеми, методологічна й методична підготовка;

3) соціальному: усвідомлення соціальної значущості творчої діяльності, стійка потреба у творчості, мотивація творчої діяльності, потреба в самовираженні, схильність до самокритики, доброзичливість, альтруїзм, оптимізм, здатність працювати в колективі, вміння організувати особисту творчу діяльність і творчість інших людей [39].

Алгоритм формування та розкриття творчих здібностей людини, за М. Кузнецовою, можна окреслити таким чином: “шлях від себе” (засвоєння соціокультурного досвіду, мистецтва, ремесла, предметне освоєння космосу життя) – “шлях до себе” (усвідомлення своєї самобутності, мобілізація твор-

чих здібностей) і пошук пропорційності внутрішніх і зовнішніх аспектів людського буття (особливі заходи в співвіднесеності “світу в мені” і “мене у світі”) [19].

Поділяємо думку про те, що “ключовий момент у системі підготовки спеціаліста з вищою освітою – розвиток його творчого потенціалу, тому що саме розвиненість пошукових, аналітичних, перетворювальних здібностей студента підвищує рівень засвоєння ним професійних знань, а також умінь і навичок соціальної орієнтації до нових умов, швидкого реагування на зміну ситуації, прийняття оперативних рішень” [17, с. 128], тобто творчий потенціал є стрижневою, надпрофесійною ознакою майбутнього фахівця.

Ці якості, як зазначає російський вчений Є. Адакін, хоч і впливають на творчий потенціал людини, але їхня сукупність властивостей більше відображає кількісний аспект можливості реалізації людського “Я” [1, с. 4]. Є. Адакін визначає здібності як індивідуально-психологічні властивості особистості, що є умовою успішного здійснення конкретної діяльності, як можливості для діяльності, а не рівень майстерності, зазначаючи при цьому, що без урахування рівнів здібностей і прояву їх у творчості особистості в єдності з розвитком важко дати пояснення, чому навіть за однакових умов діяльності одні люди виявляють високий рівень творчої активності, інші – незначний (лише за необхідності), треті – впродовж усього свого життя так і залишаються “репродуктивами”, виконавцями, не прагнучи вийти за межі відтворення [1, с. 284].

Творчі здібності індивіда, які виявляються у здатності до продукування принципово нових ідей, окреслюються терміном “креативний”, що є мовним запозиченням з англійської (creativity, creative). Проблема креативності досліджувалася в різних галузях, що зумовило різноаспектність визначення поняття, засобів і методів формування цієї якості як однієї із сутнісних рис особистості. Явище креативності стало об’єктом багатьох досліджень.

У зарубіжних джерелах терміном “creativity” позначають усе, що має стосунок до створення чогось нового; сам процес створення; продукт, який отримують у процесі створення; чинники цього процесу. Часто поняття “креативність” уживають як синонім до слова “творчість”, як універсальну властивість буття. За визначенням Е. Торренса, креативність – це творча, новаторська діяльність, що включає в себе підвищену чутливість до проблем, до дефіциту або суперечливості знань, дії щодо визначення цих проблем, з пошуку їх рішень на основі висунення гіпотез, перевірки та зміни гіпотез, з формулювання результату рішення. Для оцінки креативності використовуються різні тести дивергентного мислення, особистісні опитувальники, аналіз результативності діяльності. Учений пропонує використовувати з метою сприяння розвитку творчого мислення навчальні ситуації, що характеризуються незавершеністю або відкритістю для інтеграції нових елементів, заохочуючи до формулювання багатьох питань [42].

У психології креативність трактується з погляду творчої продуктивності, як “здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних

схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації” [6]. На думку Я. Пономарьова, сутність креативності як психологічної властивості зводиться до інтелектуальної активності й чутливості до побічних продуктів власної діяльності. Творча людина бачить побічні результати, що є творенням нового, а нетворча бачить лише результати щодо досягнення мети, проходячи повз новизну [29].

Креативність, за А. Маслоу, передбачає етап натхненної творчості, процес деталізації творчого продукту і надання йому конкретної предметної форми [21, с. 110]. Згідно з ученням дослідника, необхідно навчити людей бути креативними саме в тому сенсі, щоб вони були готові прийняти нове, вміли імпровізувати. Вони повинні не боятися змін, уміти зберігати спокій у бурхливому потоці нового і по можливості вітати все нове, адже, як зазначає вчений, “універсальна креативність є в кожному з нас” [21, с. 112], підкреслюючи цим твердженням наявність творчого начала в кожній людині, під яким розуміється передумова розвитку творчого потенціалу. Якщо взяти за критерій креативності результат творчої діяльності, то тоді потрібно акцентувати увагу на таких рисах, як працьовитість, завзятість, дисциплінованість, терпіння, які, на перший погляд, і не мають прямого стосунку до креативності, але для журналіста ці якості є особливо значущими, що пояснюється специфікою журналістської діяльності й мірою відповідальності працівників ЗМІ перед народом, державою, конкретним читачем, глядачем, слухачем, а також перед власним сумлінням.

Креативна здатність, яка багато в чому має специфічний характер, є ядром творчої особистості, але остання – це продукт суспільного й культурного розвитку, впливу соціального середовища і творчого клімату.

Серед критеріїв креативності дослідники Б. Пойзнер та Е. Соснін виокремлюють такі якості індивіда:

- швидкість, тобто кількість ідей, що виникають за певну одиницю часу;
- оригінальність як здатність виробляти незвичайні ідеї, які відрізняються від загальноприйнятих;
- гнучкість, що дає змогу відрізнити індивідів умінням успішно вирішувати проблеми;
- сприйнятливості – чутливості до незвичайних деталей, суперечностей і невизначеності, готовності швидко переключатися з однієї ідеї на іншу;
- метафоричності – готовності працювати в абсолютно незвичному контексті, схильності до символічного, асоціативного мислення, вміння побачити в простому складне, а у складному – просте;
- задоволеності – загальні прояви креативності. При негативному результаті втрачається сенс подальшого розвитку [36].

На думку В. Андреева, творчі здібності студентів у навчально-творчій діяльності виявляються в допитливості, інтересі, почутті захоплення, емоційному піднесенні, прагненні до творчих досягнень, лідерства, отримання високої оцінки, особистої значущості, творчої діяльності, самоосвіти, самовиховання; а комунікативні здібності полягають у здатності використовувати

досвід інших, співпрацювати з ними, організувати, відстоювати свої погляди, переконувати інших, уникати конфліктів [4].

Що є рушійною силою творчості? Підтримуючи погляди російського дослідника-педагога Є. Адакіна, висловимо думку, що саме суперечність є рушійною силою творчості. З виявлення суперечності і визначення творчого завдання починається процес творчості – цей етап умовно можна назвати першим кроком творчої діяльності. Подальші шляхи вирішення творчого завдання залежать від творчих здібностей, ціннісних орієнтацій, морально-гуманістичних якостей особистості.

Нам імпонує науковий підхід до проблеми творчого потенціалу особистості студента, висвітлений Є. Адакіним, який визначає творчий потенціал як інтегративну якість особистості, що відображає міру можливостей реалізації її творчих здібностей і творчих сил у реальній освітній практиці, орієнтованій на отримання принципово нових соціально значущих, самостійно вироблених умінь, навичок і здібностей до дії та результату їх реалізації в тій чи іншій сфері професійної діяльності [1].

Учений стверджує, що в основі процесу становлення й розвитку творчого потенціалу лежить діалектична суперечність як елемент системи причинно-наслідкових зв'язків [1], певним чином заперечуючи погляди, що існували в науковій думці 70-х рр. ХХ ст. щодо джерел творчого потенціалу, зокрема думку дослідниці Н. Кирилової, яка стверджувала, що діалектична суперечність – це універсальне джерело розвитку процесу формування творчого потенціалу особистості, його фундаментальна структура. Суперечність визначає побудову, організацію, закономірний зв'язок і єдність, цілісність усього творчого процесу, різноманіття взаємних переходів матеріального й ідеального, необхідного та випадкового, зовнішнього і внутрішнього, загального та окремого, об'єктивного й суб'єктивного. Виступаючи джерелом руху і саморуху природи й суспільства, суперечність усе ж не може бути рушійною силою творчого процесу [14, с. 51].

Російські вчені Н. Касаткіна та Є. Адакін стверджують, що творчі можливості суб'єкта актуалізуються із подоланням суперечності у взаємодії суб'єкта з об'єктом і в процесі перетворення об'єкта перетворюються самі. Взаємодія ця зумовлена особливостями і суб'єкта, й об'єкта, що виявляється в активності суб'єкта з актуалізації свого творчого потенціалу, який відображається у вищому рівні активності особистості [13, с. 13]. На думку дослідників, у причинній зумовленості відображається і складність взаємозв'язку суб'єкта й об'єкта через їх суперечливість. Об'єкт – суперечливий, оскільки він може бути як зовнішньою, так і внутрішньою реальністю творчого потенціалу. З одного боку, об'єкт є “зовнішнє” і “внутрішнє” стосовно суб'єкта творчості, а з іншого боку – в об'єкті діяльності ґрунтується сама можливість творчості. Суперечливим є і суб'єкт творчості. Він може бути й замкнутою, і незамкнутою в собі суб'єктивністю. Ці суперечності долаються в практичній діяльності людини, внаслідок чого творчий потенціал виявляється як внутрішньо необхідний генетичний зв'язок об'єкта і суб'єкта діяльності.

Таку думку підтримує і Т. Сущенко, акцентуючи на формуванні “генетичної потреби у творчій самостійності, яка буде потрібна протягом усього життя”, виокремлюючи “якісно нове бачення себе, своєї ролі й участі в педагогічному процесі, що потребує реальних і глибинних змін у професійній діяльності його організатора – викладача” [37, с. 386].

Розвиток творчих здібностей, їх актуалізація відбувається в процесі подолання суперечностей між реальним рівнем творчого потенціалу суб’єкта і рівнем, необхідним для вирішення поставленої проблеми. Суперечність між внутрішніми потребами людини у творчому розвитку та умовами діяльності, що забезпечують чи не забезпечують цей процес, і є джерелом становлення творчого потенціалу особистості студента, із подоланням якої творчий потенціал розвивається і формується творча особистість [13, с. 14].

Висновки. Отже, творчий потенціал – складна інтегральна особистісно-діяльнісна характеристика людини, що включає в себе інтелектуальний, мотиваційний і саморозвивальний компоненти, які відображають сукупність особистісних якостей і здібностей особистості, її психологічний стан, знання, вміння та навички, необхідні для здійснення розвитку й саморозвитку особистості шляхом актуалізації власних творчих сил і можливостей.

Творчі можливості людини реалізуються не тільки в предметній діяльності, а й у самому процесі її життя, самореалізації як засобі самоствердження, самовираження та саморозвитку. Творчий саморозвиток – це процес безперервного самотворення і самовдосконалення творчих рис особистості, що допомагає особистості піднятися на вищий рівень і зуміти творчо й компетентно вирішувати життєво необхідні проблеми. Потенційні можливості та внутрішні ресурси особистості є невід’ємними складниками процесу її творчого саморозвитку. Саморозвиток – це не спонтанна актуальність, а вмотивований творчий процес розкриття й розвитку реальних і потенційних здібностей, свідомої самоосвіти й самовиховання особистості.

Список використаної літератури

1. Адакин Е.Е. Формирование творческого потенциала студентов вуза в условиях системы заочного обучения : монография / Е.Е. Адакин ; [ред. Н.Э. Касаткина]. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 2005. – 328 с.
2. Александрова В.Г. Возрождение духовных традиций гуманной педагогики / В.Г. Александрова // Педагогика. – 2008. – № 6. – С. 42–47.
3. Деркач А. Акмеология : учеб. пособ. / А. Деркач, В. Зазыкин. – СПб. : Питер, 2003. – 256 с.
4. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / В.И. Андреев. – Казань : Изд-во Казанского гос. ун-та, 1988. – 238 с.
5. Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития. Инновационный курс / В.И. Андреев ; Казанский гос. ун-т. – Казань, 1998. – 317 с.
6. Большой психологический словарь / под ред. Б.Г. Мещерякова, В.П. Зинченко. – М. : Прайм-Еврознак, 2003. – 672 с.
7. Вербець В.В. Теоретико-методологічні засади формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Вербець Владислав Володимирович. – Рівне, 2005. – 495 с.
8. Гнатко Н.М. Феномен креативності як психологічна проблема / Н.М. Гнатко // Психологічні перспективи. – Луцьк, 2001. – Вип. 1. – С. 88–97.

9. Данильченко В.М. Педагогические условия индивидуально-творческой подготовки будущего учителя : дис. ... канд. пед. наук / В.М. Данильченко. – М., 1993. – 219 с.
10. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н. Дружинин. – СПб. : Питер, 2002. – 354 с.
11. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; [гол. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком інтер, 2008. – 1040 с.
12. Интенсификация творческой деятельности студентов / [под ред. В.И. Андреева]. – Казань : Казан. ун-т, 1990. – 198 с.
13. Касаткина Н.Э. Противоречия как источник развития творческого потенциала студентов / Н.Э. Касаткина, Е.Е. Адакин // Вестник ТГПУ. Серия: педагогика. – 2005. – Вып. 2 (46). – С. 11–15.
14. Кириллова Н.Н. К вопросу о гносеологическом анализе личностных характеристик творца / Н.Н. Кириллова // Человек и творчество. – М., 1973. – С. 45–65.
15. Ковалев А.Г. Психологические особенности человека / А.Г. Ковалев, В.Н. Мясищев. – Л. : Педагогика, 1960. – Т. 2.
16. Кон И.С. Психология ранней юности / И.С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 255 с.
17. Кравчук П.Ф. Формирование творческого потенциала личности в системе высшего образования : автореф. дис. ... д-ра филос. наук : 22.00.06 / П.Ф. Кравчук. – М., 1992. – 32 с.
18. Крутецкий В.А. Педагогические способности, их структура, диагностика, условия формирования и развития / В.А. Крутецкий. – М. : Педагогика, 1991. – С. 10–81.
19. Кузнецова М.А. Творчество как атрибут человеческого бытия : автореф. дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.13 / Волгоградский государственный ун-т / М.А. Кузнецова. – Волгоград, 2012. – 43 с.
20. Мартинюк І.О. Творчий потенціал і самореалізація особистості / І.О. Мартинюк // Психологія і педагогіка життєтворчості. – К., 1996. – 792 с.
21. Маслоу А.Г. Дальние пределы человеческой психики / А.Г. Маслоу ; науч. ред., вступ. ст. и коммент. Н.Н. Акулиной. – СПб. : Евразия, 1997. – 430 с.
22. Мир философии. Книга для чтения : в 2 ч. / [сост. П. С. Гуревич, В.И. Столяров]. – М. : Политиздат, 1991. – Ч. 1. – 672 с.
23. Моляко В.О. Психологічна теорія творчості / В.О. Моляко // Обдарована дитина. – 2004. – № 6. – С. 2–9.
24. Новейший культурологический словарь: термины, биографические справки, иллюстрации / авт.-сост.: В.Д. Лихвар, Е.А. Подольская, Д.Е. Погорелый. – Ростов н/Д : Феникс, 2010. – 411 с.
25. Овчинников В.Ф. Научно-технический прогресс и развитие творческого потенциала работника производства / В.Ф. Овчинников. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1974. – 214 с.
26. Оселедчик М.Б. Диалоги Сократа глазами логика / М.Б. Оселедчик // Логико-философские исследования. – М., 1991. – Вып. 2. – С. 146–156.
27. Платон. Держава / Платон ; [пер. з давньогрец. Д. Коваль]. – К. : Основи, 2000. – 355 с.
28. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості : монографія / Е.О. Помиткін. – К. : Внутрішній світ, 2007. – 280 с.
29. Пономарев Я.А. Психология творческого мышления / Я.А. Пономарев. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1960. – 352 с.
30. Проблемы научного творчества : сборник аналитических обзоров / Академия наук СССР. Институт научной информации по общественным наукам ; авт. обзоров А.Н. Лук ; отв. ред. А.И. Воронин. – М., 1980. – 228 с.
31. Развитие творческой активности школьников / [Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР; под ред. А.М. Матюшкина]. – М. : Педагогика, 1991. – 160 с.

32. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості : навч. посіб. / В.В. Рибалка. – К. : ІЗМН, 1996. – 236 с.
33. Сисоєва С.О. Особливості процесу творчості й їх врахування у професійній підготовці фахівців / С.О. Сисоєва // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. – Х. : НТУ “ХПР”, 2002. – Вип. 3. – С. 105–111.
34. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня / С.О. Сисоєва. – К. : Поліграфкнига, 1996. – 406 с.
35. Современный словарь иностранных слов. – М. : Русский язык, 1992. – 740 с.
36. Соснин Э.А. Из небытия в бытие: творчество как целенаправленная деятельность / Э.А. Соснин, Б.Н. Пойзнер. – Томск : СТТ, 2011. – 520 с.
37. Сущенко Т.И. Педагогический процесс во внешкольных учреждениях : учебно-методическое пособие / Т. И. Сущенко. – К., 1986. – 118 с.
38. Теплов Б.М. Способности и одаренность. Психология индивидуальных различий: тесты / Б.М. Теплов. – М., 1982. – 98 с.
39. Техническое творчество: теория, методология, практика [Электронный ресурс]: энциклопедич. словарь-справочник / [под ред. А.И. Половинкина, В.В. Попова]. – Режим доступа: <http://doc.unicor.ru/tt/445.html>.
40. Третьяк Т.М. Прояви творчого потенціалу учнів у науково-технічній творчості / Т.М. Третьяк // Психологічне дослідження творчого потенціалу особистості : монографія / авт. кол., наук. керівник В.О. Моляко. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 208 с.
41. Чаплигін О.К. Творчий потенціал людини як предмет соціально-філософської рефлексії : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03 / О.К. Чаплигін ; Харківський національний автомобільно-дорожній ун-т. – Х., 2001. – 428 с.
42. Torrance E.P. Students of the future: Their abilities, achievements, and images of the future / E. P. Torrance // Creative Child and Adult Quarterly. – 1976. – № 1. – P. 76–90.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2014.

Дяченко М.Д. Творческий потенциал как системообразующий признак креативной личности: теоретический аспект

В статье рассматриваются философские, педагогические и психологические взгляды на творческий потенциал личности, раскрыта сущность понятий “творческий потенциал”, “творческие способности”. Конкретизированы теоретические представления о структуре творческого потенциала личности, охарактеризованы его составляющие.

Ключевые слова: *креативность, личность, развитие, самореализация, самосовершенствование, творческий потенциал, творчество.*

Dyachenko M. Creativity as a sign of systemutvikling creative personality: theoretical aspect

The article examines the philosophical, pedagogical and psychological views on the creative potential of personality, discloses the essence of the concepts of “creativity”, “creativity”. Specific theoretical understanding of the structure of the creative potential of personality, characterized by its components.

Indicates that creativity is often defined as a set of creative abilities that among the components of the creative potential allocated intelligence, development of creative imagination, skills, creative thinking.

In the philosophical definition of the creative potential of personality is many-sided. It is treated as a genius of man, as the capacity for active self-realization, as a commitment to the highest ethical ideals, like the Foundation and the combination of the possibilities of implementation of new directions of activity of the subject of creativity. In psychology posits highlights the main features of the creative abilities: individual-psychological characteristics that distinguish one person from another; individual characteristics that affect the success of the activity, or of many activities.

Creativity can be described as a set of creative abilities required for creative activity. The core of the creative potential are internal factors of personality are important factors of human self-development, self-realization, Amateur, free actions and deeds.

Focus on the fact that each person has the certain creative talents that make up its creative potential. Creative abilities of the person are realized not only in the subject, but in the very process of life, self-realization as a means of self-assertion, self-expression and self-development.

It is emphasized that the creative potential systemoptionvalue a sign of a creative personality, reflecting the relationship of all abilities; it is integrative phenomenon that brings together essential creative power of the individual.

Key words: *creativity, personality, development, self-realization, self-development, creativity, creativity.*